

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
РЕСПУБЛИКА ТАЪЛИМ ИЛМИЙ-МЕТОДИКА МАРКАЗИ

Одоб чаманзори

(Умумтаълим мактаблари, мактабдан ташқари, мактабгача тарбия муассасалари ўқитувчи, тарбиячи, ўқувчи ва ота-оналар учун)

Тошкент — 1996

ОДОБ ЧАМАНЗОРИ

(Умумтаълим мактаблари, мактабдан ташқари, мактабгача тарбия муассасалари ўқитувчи, тарбиячи, ўқувчи ва ота-оналар учун)

Нашрга тайёрловчи, таржимон ва тузувчилар: **Маҳмуд Умар,**
Маҳмуд Ҳасаний

Тақризчилар: **М. Турапова, К. Сайдумарова, А. Ҳабибуллаев**

Нашр. бош. муҳаррири: **М. Бақоев**

Республика таълим илмий-методика марказининг 1995 йил 15 декабрдаги мактабдан ташқари таълим бўйича илмий-методика кенгашида нашрга тавсия этилган.

Рисола Ўзбекистон бадний тарбия муаллимлари Уюшмаси томонидан нашр этилди.

Буюртма 363. Нусхаси 5.000. Баҳоси келишилган нархда.
Ҳажми 2,0 б. т. Нашрга рухсат этилди 19.01.96 й.

СЎЗ БОШИ

Шарқ халқларининг бадний ижодиёти ғоятда ранг-баранг, хусусан, у ажойиб халқ ижоди ва тарихий дostonларга, мавзу жиҳатдан бир-бирларига чамбарчас боғланган қисса ва ҳикояларга бой. Булар ўзининг қисқалиги, қизиқарлилиги, равонлиги, мазмуни ва руҳи билан халқ фикри ва қалбига яқин бўлган асарлардир.

Эътиборингизга ҳавола этилаётган қўлланмага келсак, унда асримиз бошларида Тошкентда Орифжонов тошбосма-хонасида Муҳаммаджон қори томонидан араб алифбоси асосидаги туркий тилда чоп этилган «Одобли ўғлон» номли асарнинг ҳозирги алифбомизга ағдарилган шакли ва турли хил қўлёзма ва тошбосма китобларидан танлаб олинган улуг мутафаккир ва донишмандларнинг қисса ва қизиқарли ҳикоялари берилган. Қўлланма таълим-тарбиявий руҳдаги ҳикоялар билан тўлдирилган. Улар аҳамияти ва ўқувчиларга таъсир кучи нуқтаи назаридан биринчи ўринга қўйилган. Буларда номус ва поклик, ота-онага ҳурмат, инсоф ва адолат каби ижобий ҳислатлар тараннум этилади. Китобхон ҳикояларни ўқиш билан бирга беихтиёр ижобий ва салбий шахслар ўртасидаги тафовут ҳақида фикр қилади, инсонийлик, адолат ва меҳрибонлик каби ҳислатларни ривож топишига ишонади. Ўқувчи ҳикоялардаги панд ва насиҳатлардан ўзи учун ижобий хулосалар чиқариб олади. Энг муҳими шундаки, ушбу панду-насиҳатлар, ҳикоялар ўтмишдаги буюк кишилар, улуг файласуф ва донишмандларнинг ҳикматли сўзлари орқали ўқувчи қалбидан жойи олади. Ўқувчи ушбу қўлланмани ўқигач ота-она, устоз ва ёру-дўстларни эъзозлаш қондалари, тежамкорлик, инсонийлик, меҳрибонлик ва ўзгалар меҳнатини қадрлаш каби ижобий фазилатлар эгаси бўлади деб умид қиламиз.

Маҳмуд Умар
Маҳмуд Ҳасаний

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ Ҳ А М Д

Бизларни йўқдан бор қилиб барчамизга ризқ берувчи ёлғиз Аллоҳ Таъолодир. Бизлар шу Аллоҳ Таъолонинг бандасидурмиз. Аллоҳ Таъоло ҳар бир нарсани яратмоқда комил ихтиёрли бўлиб, бизнинг дунёни ниҳоятда тартиблик яратмишдир ва дунё юзини турлик қилган. Одам болаларининг ҳар қайсиси ўзининг илм, ҳунари соясида мол касб қилиб тирикчилик қиладир. Илм ва ҳунарсиз кишилар эса кўп вақт оғир машаққатларга дучор бўлуб кўп вақтларда оч яланғоч қолишлари ҳар кимга маълумдир. Шу сабабли ҳар биримиз илм, ҳунар учун бор кучимиз билан ёшлиқдан саъй ҳаракат қилмоғимиз, ҳозирги замонга мувофиқ кишилардин бўлмоғимиз лозимдир. Бу илм ва ҳунар соясида Аллоҳ Таъолонинг берган неъматлари қадрини билиб шукурлар қилмоқ ҳар биримизга вожибдир.

Биринчи ҳикоя

Одобли бола ниҳоятда зийрак, ақлли ва тўғри сўзли бўлур, бир сўзни сўзлаганда аввал фикр бирла ўйлаб, сўнгра сўзлар, ўйламасдан сўзлаб, сўнгида ҳайрон бўлуб қолмас. Аммо сўзи тўғри келмаса ушдоғ-бундоғ бўлай деб онт ичмас, балки: «Жон биродар, мени фикримча шундоқ бўлса яхши бўлармикан, деб ўйлагандим», — дея мулойимлик билан жавоб берур.

Иккинчи ҳикоя

Тарбияли бола ота-онасини, домла ва устозларини ниҳоят даражада яхши кўрар. Насиҳат қилганларида жони дили ва ихлос бирла эшитар, агар чақирсалар «лаббай», деб ўшал замон ҳозир бўлиб қўл қўвиштириб турар. Сўралган сўзга жавоб берганда мулойимлик билан овозини қаттиқ чиқармасдан жавоб берар. Буюрган хизматларини тезлик билан адо қилур.

Учинчи ҳикоя

Бир ақлли бола отасини олдида ётган эди. Отаси бир, икки соатдан сўнг уйғониб ўзини ташналик ҳолда кўрди. Шу сабабли боласини уйғотиб: «Эй ўғлим, менга бир коса сув келтиргил», — деди. Ўғли дарҳол ўрнидан туриб сувни олиб отасини қошига келса, яна ухлаб қолибди. Бечора бола отам уйғониб сув сўрасалар ичирурман, деб косадаги сувни кўтариб тонг отгунча отасини қошида пойлаб чиқди. Сўнгра отаси уйғониб боласини теңасида турганини кўриб ҳақиқига кўп яхши ниятлар қилди.

Хулоса: Улуғлик мол ва давлат билан эмас, саломат бўлса ақлинг, сенга шул бас.

Тўртинчи ҳикоя

Одобли бола юганда таом емасдан, учраган одамларга салом бериб, кераксиз жойларда тўхтаб турмас, ўзидан катта одам рўпарасидан чиқса, ўша одамга йўл бўшатиб берур. Йўлда заиф ва ожизларни кўрса, қўлидан келганча қараб турмасдан ёрдам берар.

Бешинчи ҳикоя

Одобли бола ота-онаси ҳузурда одоб билан ўтирар. Бир хизмат буюрсалар оҳисталик билан жойига қўяр. Уларнинг сўз ва насиҳатларини қулоғига олиб, ҳеч қачон сўзларидан чиқмас агар бир нарсага ишорат қилсалар, англаб, шошмасдан ўрнига келтирур. Беодоб, эси йўқ болаларга ўхшаб буюрилган хизматни тилида ҳўб қилурман деб, ёдидан чиқариб қўймас.

Олтинчи ҳикоя

Бир бой хизматкорига бир сўм бериб: «Шу ақчага бозордан ярим қадоқ чой олгил», яна бир сўм бериб: «Бунисига нон олиб келгил», — деди. Хизматчи: «Хўп, афандим», — деб ақчани қўлига ушлаб бозорга йўл олди. Йўлда бир масҳарабоз ўйнаб турган экан, буни тамоша қилиб ақчаларни қайси бирига чой қайси бирига нон олишини ёдидан чиқариб, ўйлаб-ўйлаб бозордан ҳеч нарса олмасдан қайтиб келди. Бой уни келганини кўриб: «Олган нарсаларнинг қани?» деганида, хизматкор: «Афандим берган ақчаларингизни адаштириб қўйдим, яна ажратиб берсангиз бориб олиб келурман», — деди.

Еттинчи ҳикоя

Одобли бола инсонни кўнглига қаттиқ тегадиган сўзларни сўзламас. Ўзи билмайдиган сўзга ва икки кишининг орасидаги сўзларга аралашмас. Агар бир одам янглиш гапирса, сен билмайсан, мен биламан демасдан кўнглига қаттиқ тегмайдиган тарзда жавоб берар. Аммо ўзи янглиш сўзласа, бир киши унинг янглишганини билдирса, унга қаршилик қилмасдан узор баён қилиб яхши хулқ билан жавоб берур.

Саккизинчи ҳикоя

Тарбияли болага ота-онаси тарафидан беш, ўн беш ақча берилса, маҳкам ушлаб, эҳтиёт қилиб бефойда нарсаларга исроф қилмас, балки китоб, қалам ва қоғозлар каби мактаб асбобларига сарф қилур. Чунки ёшликда ақчани жойига сарф қилиб ўрганмаган бола катта бўлганда пуlining қадрини билмай, бошқа одамларга муҳтож бўлиб қолур.

Тўққизинчи ҳикоя

Қадим замонда бир бой-бор эди. Ўзининг қолган умрини ҳар бир кун сарфи учун юз тангадан ҳам сарф қилсам тамом бўлмас, деб юз тангадан ҳозирлаб қўйди. Орадан уч тўрт йил ўтгандан сўнг иккита ёмон одамга қўшилиб ҳисоблаб қўйган пуларини ўйламасдан бефойда нарсаларга сарфлашни бошлади. Шу сабабли бир оз вақт ичида пуллари тамом бўлди. Энди нима қилишини билмай уйдаги нарсаларни сотиб, яна шу йўсида исроф қилиб, буларни ҳам тез орада тамом қилди. Эндиликда аҳволини сўрайдиган одам бўлмай гадойлик қилиб, қолган умрини хору-зорлик билан ўтказди.

Ҳисса: Ақчани қадрини билмаган масраф киши меҳнат ва гамда қолур ёзу қиши.

Учинчи ҳикоя

Одобли бола шундай бўлурки, устод ва халифаларни ўқитиб ёки насихат қилиб турган вақтда ҳеч нарсага алаҳсимасдан диққат билан сўзларини тинглар. Агар эшитмай қолса, шу ҳолда қолдирмасдан одоб билан: «Устод бу жойини тушунмадим ёки бу сўзни эшитмадим», — деб сўраб билур.

Ўн биринчи ҳикоя

Одобли бола мактабга ҳар вақт эрта билан келиб дарсини такрор қилиб ўтирур. Ҳеч сабабсиз мактабдан қолмас.

Мақтабга боришда ва қайтишда кўчаларда ўйнаб юрмас. Йўлда ўздан катта ва кичик одамлар учраса, қўл қовуштириб салом берур. Агар йўлда бир одам сўз сўраса, жавобсиз қўймас, сўралмаган сўзга жавоб бермас.

Ун иккинчи ҳикоя

Бир ақлли бола эрта билан мактабга борарди. Йўлда бир одам учраб: «Эй ўғлим қаерга борурсиз», деб сўради. Бола одоб билан мактабга кетаётганлигини айтди. Ул киши боладан: «Ўқимоқдин ниятингиз нимадур?» — деб сўради. Бола: «Ўқимоқдан ниятим билим олиб Аллоҳ Таъолонинг ризосини тошмоқ», — деб жавоб берди. Ул киши болаининг берган жавобига таҳсин ва офаринлар айтди, унинг ҳақиғга яхши ниятлар қилди.

Ун учинчи ҳикоя

Одобли болалар ҳар вақт шу ниятларни қилиб юрурлар: «Эй борн худоё, бизларга фойдалиқ илм ато қилгин, фойдасиз нарсадан ўзинг асрагин. Одобли, яхши хулқли, раҳмдил ва шафқатли қилгин. Билмаганларимизни билдиргин. Шарикат, дин, миллат йўлига хизмат этадиган қил», — деб доим Аллоҳ Таъолодан сўрарлар.

Ун тўртинчи ҳикоя

Тарбияли бола ота-оналари хизматини қилиб, мактабдан кеч қоладиган бўлса, ширин сўз билан айтур: «Жон ота ёки жон она менга мактабга боришга рухсат берсангиз», — деб хурсандлик билан жавоб олиб, тезлик билан мактабга борур. Қайтиб келгач, буюрилган ишни яхшилаб қилиб, айтганларини бажарур.

Ун бешинчи ҳикоя

Бир кун бир болаининг отаси: «Эй ўғлим, бугун қор, ёмғир ёғиб ерлар ёмон лой бўлди, мактабнинг ҳам узоқ, шунинг учун бормасанг ҳам бўлади», — деб айтди. Боласи: «Эй ота, ҳозир қор, ёмғир ёғиб ерлар лой бўлибди, агар осмондан тош ёғса ҳам Аллоҳ Таъоло ҳикмат берса, мактабга бораман», — деди. Отаси боласини мактабга қўйган муҳаббатини кўриб ҳақиғга яхши ниятлар қилди. Бу болаининг икки йил ичида хат-саводи чиқиб, энг одобли болалардан бўлди.

Ун олтинчи ҳикоя

Одобли бола мактабдан келиб таом еб бўлганидан сўнг одобли ўртоқлари билан бир оз хурсандлик қилиб ўйнар. Аммо, кўп вақт ўйнаб, умрини бекор ўтказмас. Бефойда тамошаларга ҳаваси келмас. Уқимоқ ва ёзмоққа берилиб, беодоб болалар билан асло ўйнамас.

Ун еттинчи ҳикоя

Тарбияли болалар мактабдан жавоб бўлиб, уйларига кетар вақтларида оҳиста-оҳиста китоб, қалам каби дарс асбобларини йиғиб, кийимларини кийиб навбат билан эшикдан чиқадилар. Кўчада кўринган одамларга салом бериб тўхтамасдан тўғри уйларига келурлар. Ота-оналарига баланд овоз билан салом бериб, мактабдан ўрганиб келган нарсаларини ўқиб хурсанд қилурлар.

Ун саккизинчи ҳикоя

Одобли бола фойдали сўзларга қулоқ солур. Масалан, ота-она ва дўстларини насиҳатларини эшитиб амал қилур. Фойдасиз ёмон сўзларни эшитишдан ҳар вақт ҳазар қилур. Бир одамнинг орқасидан ғийбат ва шикоят қилмас. Агар бир одам бундай сўзларни сўзласа, қулоқ солмас. Агар қўлдан келса, мулойимлик билан сўзининг ёмон эканлигини билдирур.

Ун тўққизинчи ҳикоя

Тарбияли бола бир одамнинг аччиғи чиқиб турган вақтда ёки бир одамга кўнглидаги ҳолларини баён қилиб турган вақтда сўзларига қўшилмас. Агар ўзи сўз бошлайдиган бўлса, малол келмайдиган даражада одоб билан сўзлар. Бир кишининг қилиб турган ишига ижозатсиз қарамас.

Йигирманчи ҳикоя

Бир одам хат ёзиб ўтирган эди. Бир бегона киши унинг олдига ўтириб ёзиб турган хатига қаради. Хат ёзиб турган киши: «Бир ахлоқ олдимда ўтиргани учун хатимга сиримни битолмадим», — деб ёзди.

Қараган киши: «Агар мен ахлоқ деб ўйласанг нима учун сирингни ёзмадинг, мен сени хатингни ўқиганим йўқ», — деди. Хат ёзган одам: «Агар ўқимаган бўлсанг, ёзганимни қан-

дай билиб олдинг», деганида уялиб ҳеч нима демасдан чиқиб кетди.

Ҳисса: Бир одамнинг қилиб турган ишига қарамоқлик катта беъаъниликдир.

Иигирма биринчи ҳикоя

Тарбияли бола биродарларини асло хафа қилмас, чунки ота-оналаридан кейин энг яқин меҳрибонларидир. Шу сабабли ҳамма вақт улар билан муомалани одоб ва шафқат билан қилур. Ота-онаси вафот этса, катталарини ота-она ўрнида ҳисоблаб, сўзларига амал қилур. Кичикларини жондан ҳам азиз кўриб, асло ранжитмас.

Иигирма иккинчи ҳикоя

Бир хил одобсиз болалар бордирки, ота-оналарини бағрида ўсиб катта бўлурлар. Лекин ул бечораларни боқиб катта қилганини эсларидан чиқариб сўзларига қарши турурлар. Агар насиҳат қилсалар, назарига олмасдан қулоқ солмаслар, сўзлаганларида масҳара қилиб куларлар. Бир хизмат буюрсалар сўзларини қайтариб кўнгилларига озор етказурлар. Албатта, бундай болалар дунё ва охирагда бахтсиздирлар.

Иигирма учинчи ҳикоя

Одобли бола укалари беодоблик билан ёмонроқ бир иш қилиб қўйса сўкмасдан, бақирмасдан оҳиста ширин сўз билан: «Бундай ёмон ишни қилмоғингиз айб бўлади жон ука», — деб яхши насиҳатлар билан қайтариб тўғри йўлга бошлар. Ота-оналари укаларига бир хизмат буюрсалар тепасида қараб турмасдан ёрдам бериб қўлидан келганича яхшиликни аямасдан: «Жон биродар, бундай қилсанг осон, ҳам яхши бўлур», — деб иш ўргатиб йўл кўрсатур.

Иигирма тўртинчи ҳикоя

Тарбияли бола асло бировни молига қўл узатмас. Ҳатто уйда юрганда ҳам токчалар ва наматлар тагини титиб юрмас. Оналаридан руҳсатсиз меҳмонга деб қўйган меваларга тегмас. Агар савдогарлик тўғрисида иши тушса, ҳеч бир вақт хиёнат қилмас.

Иигирма бешинчи ҳикоя

Имом Абу Ҳанифа ҳазратлари Басра шаҳрида бир киши билан савдогарлик учун шерик бўлдилар. Бир кун Абу Ҳани-

фа бозордан етмиш кийимлик чит олганларида ичидан бир кийимлиги айбли чиқди. Шу читларни Басрдаги шерикларига юбораётганларида хат ёзиб: «Шу читларнинг ичида бир донасини айби бор, албатта айбини айтиб сотгайсиз», — деб жўнатдилар. Сўнг шериклари молларни сотиб келганида: «Эй биродар, ўша бир кийим читни нуқсонини айтиб сотдингизми?» — деганларида, шериклари: «Ёдимдан чиқибди», деб жавоб берди. Абу Ҳанифа ҳазратлари: «Ундай бўлса савдомиз ярамабди», — деб читларни ҳамма ақчасини фақирларга садақа қилдилар.

Игирма олтинчи ҳикоя

Бир ёш бола бир одамнинг уйидан товуқ тухумини ўғирлаб, уйига олиб борди. Онаси бунга суюниб: «Яхши қилибсан болам», — деди. Бу бола катта бўлиб бора-бора ўғирликка ўрганиб катта-катта нарсаларни оладиган бўлди. Бир кун ўғирлик қилиб ҳокимнинг қўлига тушди. Улар дорга осиб ўлдиришга ҳукм қилдилар. Онаси бу воқеадан хабар топиб дорни остига келиб «Оҳ болам», — деб йиғлаб ўтирди. Уғри подшоҳдан: «Онамга икки калима сўзини бор», — деб сўради. Унга жавоб бердилар, сўнгра онасини олдига бориб: «Эй онажон, тилингизни чиқаринг», — деди. Онаси хўп, деб тилни чиқарганида тишлаб олибди. Ўша ердаги одамлар ҳайрон бўлдилар, сўнгра подшоҳ онанинг ўғлини чақириб: «Нима сабабдан сени ҳолинга куйиб турган онанга озор етказдинг», — деб сўради. Уғри: «Эй подшоҳ, ушбу онам аввал ўғирлик қилганимда кўриб ширин тил билан офарин қилмаган бўлса эди, азиз жоним ўғирлик йўлида қурбон бўлмас эди», — деб жавоб берди.

Игирма еттинчи ҳикоя

Тарбияли бола меҳмонни ғоятда яхши кўрар. Уйига меҳмон келса, бир жойга кетиб қолмасдан хизматида ҳозир турар. Уйида бор нарсасини аямасдан меҳмон олдига қўяр. Берган ош таомларини мақтаб ўтирмасдан фойдали сўзларни сўзлашиб ўтирар. Агар меҳмон кетмоқчи бўлса, раҳмат айтиб очиқ юз ва ширин сўз билан орқасидан кўчага чиқиб кузатар.

Игирма саккизинчи ҳикоя

Одобли бола бир жойга меҳмон бўлиб борса, уй эгасидан жавоб олмасдан асло эшикка чиқмас. Олдига қўйилган та-

омни қаттиқ ёки юмшоқ менга ёқмайди деб уй эгасига қаттиқ тегадиган сўзларни сўзламасдан қўйган неъматини хушвақт бўлиб таомни хор тутмас. Таом еб ўтирган вақтида бошқа одамларнинг олдида турган таомга қўл узатмас.

Иигирма тўққизинчи ҳикоя

Бир кун Шокир билан Зокир иккиси меҳмон бўлиб бир жойга бордилар. Уй эгаси олдиларига нон билан жийда қўйди. Шокир жийдани еб, Зокирни уялтирмоқчи бўлиб данагини унинг олдига суриб қўярди. Дастурхондаги жийда таомом бўлишига яқин қолганда: «Эй Зокир, ошна, жийдани ниҳоятда яхши кўраркансиз ҳамма данаги олдингизда йиғилиб қолибди», — деди. Зокир: «Эй биродар, сиз мenden ҳам ортиқроқ яхши кўрар экансиз, чунки олдингизда на жийда бор, на данаги, балки жийдаларни ҳаммасини данаги билан егандурсизда», — деганида Шокир ўзи уялиб ҳеч нарса дея олмай қолибди.

Ўттизинчи ҳикоя

Одобли бола таомга ўтиришдан аввал қўлларини совун билан покиза қилиб ювар. Ўзидан катта одамлардан илгари ўтирмас. Таом еб турган вақтида ерга таянмасдан бир оз энгашиб луқмани кичкина, кичкина олур. Қорни тўйгандан сўнг қўлини кийимларига ва бошқа нарсаларга теккизмасдан эҳтиёт қилиб дастмолга артар. Сўнгра қўл ва оғизларини покиза қилиб ювар. Бемаза таомларни ёмоқдан ўзини эҳтиёт қилар.

Ўттиз биринчи ҳикоя

Бир одам табиб олдига бориб: «Дору берсангиз, қорним оғриятин», — деди. Табиб: «Бугун нима таом ега эдингиз», — деб сўраганда саримсоқ ва яна бир неча хил ўтлар билан пишган таом еган эдим деди. Табиб унга кўз дорисидан берди. Уша одам: «Эй табиб, қорним оғриган билан кўз оғригини нима муносабати бор», — деб сўради. Табиб: «Аввал кўзингга дору керак, чунки кўзинг кўр бўлмаса, бундай бемаза таомларни емас эдинг», — деб жавоб берди.

Ўттиз иккинчи ҳикоя

Бир кун бир такаббур одам: «Дунёда ҳар нарсани ер билан осмонда бор, ҳаммаси мен учундир. Аллоҳ Таъоло мени оламга катта қилди», — деб лоф уриб ўтирган эди. Шу пайт

бир пашша келиб бошига қўниб: «Бундай ғурурлик сенга муносиб эмас, чунки ҳар нарсаки, ер билан осмон ўртасидадир, Аллоҳ Таъоло сен учун яратган бўлса, сени мен учун яратгандир, билгилки бошинга чиқиб ўйнаяпман, албатта сендан каттаман», — деб айтди.

Ўттиз учинчи ҳикоя

Одобли бола дўстлари ва қариндошлари бетоб бўлсалар, тез-тез хабар олиб аҳволларини сўраб турур. Қўлидан келганча яхши сўзлар билан кўнгилларини кўтариб: «Оз вақт ичида сиҳат топасиз», — деб умидлантирар.

Ўттиз тўртинчи ҳикоя

Бир кишининг бир баҳил дўсти бор эди. Бир куни узоқ сафар қилмоқчи бўлганида дўстини олдига бориб: «Эй дўстим, мен сафар қилмоқчиман. Агар бемалол бўлса, қўлингиздаги узукни берсангиз ҳамроҳ қилиб кетсам, ҳар вақт узукни бармоғимда кўрсам сиз жаноб дўстимни кўргандек бўлиб суюнаман», — деди. Дўсти эса узукни беришга кўзи қиймай: «Эй биродар, агар мени ёдга олурман десангиз ҳар вақт бармоғингизни бўш кўрсангиз фалон дўстимдан узугини сўраган эдим, бермаган эди деб ёдга олурсиз», — деб айтди. Бу бечорани кўнгли озор топиб эсидан чиқмайдиган сўзни эшитиб чиқиб кетди.

Ўттиз бешинчи ҳикоя

Тарбия кўрмаган бола ҳар хил қабоҳат сўзларни сўзлаб, ҳар кишининг айбини топиб, инсонлар орасига фитналар солиб юрар. Ўзидан бошқа одамларни назарига олмай, аҳмоқ даражасида кўрар. Ўзини мунофиқ бўлиб аҳмоқ бўлганлигидан хабари бўлмас. Одобли болалар, албатта, бундай ёмон ишлардан ҳазар қилиб, бундай одамлар бирла, асло суҳбат қилмаслар.

Ўттиз олтинчи ҳикоя

Қадим вақтда бир киши пайғамбарлик даъво қилди. Одамлар ушлаб подшоҳ ҳузурига олиб келдилар. Подшоҳ: «Пайғамбар бўлсанг мўъжиза кўрсатмоғинг лозим», — деди. Бу одам: «Менинг бир мўъжизам бордирки, ҳар кимнинг кўнглидаги ўйлаган нарсасини билурман», — деди. Подшоҳ: «Кўнглимда ҳозир нима ўйладим билгин», — деди. Бу одам:

«Сиз кўнглингизда ҳозир мени пайгамбарлигимга ишонмай турибсиз», — деб жавоб берди. Подшоҳ бундай маъносиз пайгамбарни жазоси бу деб зиндонга ҳукм қилди.

Ҳисса: Сўзловчи ахлоқ бўлса, эшитувчи ақлли бўлиши керак.

Уттиз еттинчи ҳикоя

Эй, одобли болалар: Ота-оналарингиз сизни боқиб катта қилганликларини ёдингиздан чиқармасдан, сиз ҳам уларни иззат ва ҳурмат қилингиз. Ота-онани ҳурмат қилмоқ ва улуғламоқ инсон боласига лозим бўлган ишдир. Булар каби улуғ зотларни ҳақорат қилмоқ ва хўрламоқ инсон боласига муносиб бўлмаган гуноҳ ишлардандир. Ота-оналарини ва устодларини ҳурмат қилмаган киши бу дунёда яхшилик юзини кўрмас. Уғлонларим, ҳар бир ишда ота-онангизга бўйин эгиб, хизмат буюрганларида «лаббай» деб одоб билан хизматларини жойига қўйинг ва дуоларини олинг. Чунки, уларни ҳафа қилиб ранжитган киши икки дунёда шарманда бўлур.

Уттиз саккизинчи ҳикоя

Уғлонларим! Саломни ораларингизда ошкор қилингиз, чунки салом бермоғингизда бир-бирингизга муҳаббатингиз ортади. Бир мусулмон қариндошингизни танимоқ учун бир маротаба «Ассалому алайкум» дейишингиз билан таниш бўласиз. Сўнг ҳол-аҳвол сўрашиб бошқа қариндошларингиздан хабардор бўласиз. Биз аҳли исломда бой бўлсин, фақир бўлсин, катта ва кичик бўлсин, бири салом берганда иккинчиси: «Валайкум ассалом», демоғи вожиб бўлур. Эй одобли болалар! Кичиксан демасдан бир-бирингиз билан саломлашиб ҳол-аҳвол сўрашингиз лозимдур.

Уттиз тўққизинчи ҳикоя

Уғлонларим! Дунёда азиз ва қадрли одам бўлай десангиз ҳар бир ишни ақл, фаросат билан ўйлаб қилмоғингиз лозимдур, чунки улуғ бўлмоқ ақл ва одоб биландур. Ота-онасидан улуғлик қолган билан ул одам улуғ эмасдир, балки одамлар мақтаб фалончини ўғлисан деганида мағрурланиб ўзини ахлоқ бўлганидан хабари бўлмас. Охирда қадрли кетиб одамлар орасида эътибори қолмас.

Эй, ақлли болалар! Бировни мақтовига суюниб кетмасдан бор кучингизни миллат фаровонлиги ва халқ фаровонлиги йўлига сарф қилинглар.

Қирқинчи ҳикоя

Одамлар бир одобли боладан: «Эй ўғлим, одобни кимдан ўрганидинг», — деб сўрадилар. Бола: «Ота-онамни ва муаллимларимни қилган насихатларини қулоғимга олиб, уларнинг кўрсатган йўлларида чикмадим», — деб жавоб берди. Бу жавобни эшитган кишилар боланинг ақл ва фаросатига офарин айтиб унинг ҳақиғга яхши ниятлар қилдилар. Кейинчалик бу бола ҳар бир ишни ақл билан ўйлаб ёш вақтида катта зотлардан бўлиб чиқди. Эй ўғлонларим, кўрдингизми улуғлик соқол ёки катта салла билан эмас. Ҳар кимнинг ақл, фаросати ва одобни бўлса, шу одам албатта хор бўлмайди.

Қирқ биринчи ҳикоя

Эй, ақлли ўғлонларим! Одам боласи учун илм ўрганиш вақти бешиқдан қабрга киргунчадир. Илм шундай зарур бир нарсадирки, ер юзида илмсиз яшамоқ машаққатдир. Баъзи бир болаларга ўхшаб энди ҳарф ташиган вақтингизда азиз умрингизни бекор нарсаларга исроф қилиб, сўнг пушаймон бўлганингиздан фойда йўқ. Ўзингизга ҳам маълумдирки, бир қанча одамлар катта бўлганларида илм қадрини билиб ҳар қанча афсус қилсалар ҳам фойдаси бўлмас. Илм ўқимоқ учун ёшлик вақти энг муносиб вақтдир. Ёшлиқда ўрганган илм тошга ўйилган нақшдирки, асло йўқ бўлмас. Сизлар бу азиз вақтларни ғанимат билиб қўлдан бермаслигингиз лозим. Ёшлик пайти умрда бир маротаба келади ва бу вақт узоқ турмасдан қушдек учиб ўтар. Эй, ақлли болалар! Бу замонда ҳикмат ва ғайрат фойдасини кўрмоғингиз керак.

Қирқ иккинчи ҳикоя

Бир мактабда ўқийдиган Али исмли бир бола бор эди. Бир куни Олим деган ўртоғини кўчасидан ўтиб бораётганида дарвозасига «ит» деган сўзни ёзиб кетди. Олим зийрак бола бўлгани сабабли дарвозасидаги хатни кўриб эртасига Алига: «Эй ўртоқ, сиз мен йўғимда уйга борган экансиз. Йўқлигим сабабли дарвозага номингизни ёзиб кетибсиз. Мен хатни кўриб, сиз йўқлаб келганингизда йўқ бўлганим учун кўп афсус қилдим», — деди. Алининг ёзган хати ёдига тушиб ҳеч бир сўз айтолмай, уялиб қолди. Эй одобли болалар, одобдан ташқари беҳуда сўзларни ёзган кишининг ҳоли шундай бўлур.

Қирқ учинчи ҳикоя

Бир одам саҳрода йўлбарсдан қўрқиб, қочиб борар эди. Ногоҳ кўзига бир дарахт кўринди. Ул одам дарахт устига чиқиб, бир оздан сўнг тепасига қараса бир айиқ шохга миниб, бир қанча гўшларини тағига босиб еб ўтирибди. Шу пайт йўлбарс ҳам келиб қорни очлиги сабабли бу одамнинг тушишини пойлаб, дарахт тағида ётди. Бу бечора одам ҳайрон бўлиб тепасига қараса, айиқ уни йўлбарсга кўрсатиб, ишорат билан бармоғини оғзига тикиб, дарахтни қаттиқ-қаттиқ силкитар эди. Мақсади шу эдики, одам йиқилса-ю йўлбарс одамни еб, қорни тўйиб мени таомим билан ўзимга зарар қилмаса, деб ўйларди. Бу одам қўрқиб, титраб нима қилишини билмай, охири маҳкам дарахт шохини ушлаб ўзини эҳтиёт қилиб ўтирди. Шу пайт айиқнинг ўзи оғирлиги сабабли ўтирган шоҳи синиб ерга тушди. Йўлбарс очлигидан дарҳол унга ташланиб ўлдирди. Тўйганича еб, қолган гўштини ташлаб, қарамасдан жўнаб кетди. Бу одам икки душмандан қутилиб қолди.

Ҳисса: «Бировга чуқур қазиган киши ўзи йиқилур».

Қирқ тўртинчи ҳикоя

Нодон киши бир дарвиш олдига бориб икки савол берди. Биринчи: «Аллоҳ Таъоло ҳар жойда ҳозир дейсан, менга кўрсатинг». Иккинчи: «Аллоҳ Таъоло шайтонга дўзахда азоб берур дерсан ўзининг зоти олов бўлса, олов оловга қандай таъсир қилур?» — деди. Дарвиш унинг сўзига қулоқ солиб, жавоб учун бир катта кесак билан бошига бир урди. Бу киши бу ҳақда қозига бориб арз қилди. Қози дарвишни чақириб: «Нега саволига жавоб бермасдан бошига урдинг», — деди. Дарвиш: «Урган кесагим саволига жавобдир. Чунки ўзи бошини оғриб турган жойини қўлига олиб кўрсатсин, мен ҳам худони кўрсатурман, яна кесак билан урганмнинг сабаби ўз жинсига қандай таъсир қилар экан», — деб ўйладим деганида бу киши ўйламасдан сўраган саволига уялиб: «Ҳар нима қилдим ўзим қилдим», — деб қози олдидан чиқиб кетди.

Ҳисса: «Ўйнаб гапирсанг ҳам ўйлаб гапир».

Ота ва онага яхшилик қилмоқ ва мулойим сўзлар айтиб хурсанд қилмоқнинг фазилати баёнида

Айтибдурларки, Ҳақ Субханаҳу ва таъоло дейдики: «Эй

бандалар, менга бандалик қилсанглар ва мени азобимдан халос бўлишни истасанглар ота бирла онанинг ҳақиғига яхшилик қилинглар, ҳеч қачон озор берманглар шундагина мени жаннатимга сазовор бўлурсизлар, чунки ота ва онанинг ролиги менинг розилигимдир».

Ҳадиси шарифда шундай дейилур: «Оқу-л-волидайи ва оқу-л-устоз ло йадхулу-л-жанната илло би-т-тавбати», яъни «Ота-она ва устозни раъжитган фарзанд жаннатга кирмайди. Агар уэр ва тавба билан кирмаса». Яна ота ва онанинг амрини маҳкам тутинглар ва айтганини бажо келтиринглар, чунки сизларни пайдо бўлмоғингизга ота бирла она ҳам сабаб бўлди, деб айтилур. Ота бирла онанинг кўнглини оғритсангиз жон бермоғингиз қийин бўлур.

Айтибдурларки, бир кун Сайиди Олам саллаллоҳу алайҳи ва саллам қабристон яқинига келдилар ва гўрдан нола ва зорланиш овози чиқаётганини эшитдилар. Гўрдан: «Аннору ан фавқи ваннору ан тахти ваннору ан йамини ваннору ан шимоли», яъни «устимда оташ, остимда оташ, ўнгимда оташ ва чапимда ҳам оташдир» деган нола эшитиларди. Расули Худо: «Қабристонга кимки ўлик кўмган бўлса келсин», — дедилар. Чақиртирилдилар, ҳаммалари йиғилиб келдилар.

Ҳар қайсингиз ўз хешларингизни (қариндош-уруғларингизни) гўрнини бошига келинглар, — деб айтдилар. Шундан сўнг ҳар қайсилари ўз қариндошларининг гўрлари бошига келдилар. Бир қари қампир қўлида асо бирла ўша овоз чиққан гўрнинг ёнига келиб тўхтади. Шу пайт Расул алайҳиссалом: «Бу гўрда сенинг киминг ётур», — деб сўрадилар. Ул хотин: «Бу гўрда менинг ўғлим бордир, лекин мен ўғлимдан безордурман», — деди. Расул алайҳиссалом: «Нима учун ўғлингдан безорсан», — деб сўрадилар. Менга кўп озор бергандир, шунинг учун мен ундан рози эмасман, деб хотин жавоб берди. Ундай бўлса энди рози бўлгил, дедилар. Асло рози бўлмади. Шу пайт Расул алайҳиссалом дуога қўл кўтариб айтдилар: «Эй бори Худоё Худовандо, ўртадан пардани кўтаргил, токи бу хотин ўғлини азобини кўзи билра кўриб билсин». Дарҳол парда кўтарилди, шунда кампир ўғлини гўрнини тўрт атрофида ўт ёниб тургани ва ўғлини куйдириб азоб бераётганини кўрди. Кампир ўғлини бу ҳолда кўриб ўзини гўрга отди ва «Эй Оллоҳ, энди ўғлимдан розиман, азоб бермагил сен ҳам рози бўлгил», — деб илтижо қилди.

Шу заҳотиёқ кампирнинг дуоси қабул бўлиб, азоб роҳатга айланди, Шунинг учун айтибдурларки, ота-она рози Худо рози деб.

Яна айтибдурларки, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламни замонларида бир фарзанд мастлигида онасининг кўзига бир уриб кўр қилди. Онаси кўзини ушлаб Расули Худони олдиларига бориб, «Эй Расулуллоҳ (Худонинг элчиси), ўғлим мени мастликда шу аҳволга солди», — деб айтди. Энди ўғлидан эшитинг. Ўғли мастликдан ётиб ухлади, бир соатдан сўнг уйқудан уйғонди. Одамлар унга: «Мастлик билан онагни кўзини уриб кўр қилдинг», — дейишди. Шунда ўғли: «Қайси қўл билан шундай беодоблик қилдим», — деб қўлига пичоқ олди. Сўнгра қўлини устига пичоқ қўйиб: «Эй қўл, мени онамни ҳақиқа нега бундай ношойиста (ярамас) ишни қилдинг», — деб қўлини кесиб, бандидан жудо қилди ва қонини томизиб Расули Худони олдиларига борди. Бечора онасининг кўзи ўғлини кесилган қўлига тушиши биланоқ, ўзининг кўзини алами кўринмай, ўғлини олдига чопиб келиб: «Эй ўғлим, сени қўлингни ким кесди», — деб сўради. Ўғил онасининг оёғига йиқилиб: «Эй меҳрибон онам, менинг бу қўлим беадаблик қилиб, сизни кўзингизни кўр қилибди, шу сабабдан ўзим кесиб юбордим», — деб айтди. Шундан сўнг онаси ўғлига шавқат қилиб, ўғлини кесилган қўлидан ўпди. Расули Худо буларни аҳволи тўғрисида андишада эдилар. Шу пайт Жабронл алайҳиссалом етиб келдилар ва «Эй Саййиди Олам фармон бўлдики, азоб вақти эмас шафқат вақтидир, ҳар иккаласини ҳақиқа дуо қилгил, дуо сендан қарам қилмоқ Аллоҳдан», — деб айтдилар. Шундан сўнг Расули Худо кампирни чорлаб: «Бу бечора заифа кўзини аввалгидек соғлом қилгил», — деб дуо қилдилар. Дарҳол дуолари мустажоб (қабул) бўлиб, кампирнинг кўзи сиҳат топди. Шунда кампир Пайғамбар алайҳиссаломнинг оёқларига бош қўйиб йиғлади ва «Ўғлимни ҳам қўлини яхши бўлиши учун дуо қилинг», — деб илтижо қилди. Пайғамбарни Худо дуо қилдилар, қўли аввалгидан ҳам яхши бўлди.

Энди хулоса шуки, ота ва онага ҳурматда бўлиб, зинҳор ранжитиб озор берманглар.

Икки одам фарқ

Бир куни Буқротдан:

— Одобли билан одобсизнинг ўртасидаги фарқ қандай?
— деб сўрадилар.

— Гапирадиган ҳайвон билан гапирмайдиган ҳайвон орасидаги фарқ каби, — деб жавоб берди Буқрот.

«Фавоқнаҳ ал-жуласо»

Бахтга эришган йигит

Ҳикоят. Одоб хазинасини юрагига жойлаган бир йигит бор эди. У ўз бахтини тополмай, бир неча вақт сарсон-саргардонликда юрди. Кунлардан бир кун Анушервоннинг ходимларидан бирининг хизматига кириб қолди. У ердаги қийинчилик ва макру ҳийлаларнинг азобига қанчалик сабр қилмасин, бирор фойда кўрмади. Қоронғи тунларни эса оғир ҳаёллар билан ўтказди. Байт:

Куннинг жамолини кўрай деганга,
Тунда сабр қилмоқ ёлғиз чораси.
Гавҳар қидирувчи меҳнатдан қўрқса,
Қўлига чиқмагай дурнинг сараси!

Бир кун Анушервон мажлис уюштирди. Сўнг у ўз мулозимларидан: «Энг юмшоқ нарса нима?» — деб сўради. Биров: «Шойи» деб жавоб берди. Биров эса: «Товуқ патлари» деди. Яна бирови эса: «Шойидан ҳам юмшоқроқ нарса нима бўлиши мумкин», — деди. Шу пайтда халиги йигит сарой тепасида турган эди. У мулозимларнинг жавобидан Анушервоннинг кўнгли тўлмаганини кўриб, сўзлашга ижозат сўради. Ижозат бўлгач деди: «Энг юмшоқ нарса тинчликдир!» Анушервон унга офарин айтди ва яна сўради: «Энг яхши овқат қандай овқат?» Йигит: «Шаҳвоний қувватни оширмайдиган ва тапда иллат кўзгатмайдиган овқат энг яхши овқатдир», — деди. Яна сўради: «Энг яхши шароб қайси шароб?» Йигит: «Ақлни зое қилмайдиган ва касаллик келтирмайдиган шароб», — деб жавоб берди. Яна сўради: «Гулларнинг ичида энг муаттари қайси?» Йигит: «Ота-она тириклигида уларни хурсанд қиладиган, ўлгандан кейин эса уларнинг номини боқийлаштирадиган ҳаёт гули бўлмиш фарзанд», — деб жавоб берди.

Анушервон йигитни тақдирлади ва ўз ҳақимлари орасига олди. Байт:

Доно поҳорликда қолса ҳам бир кун,
Умиди ҳосилдан кўрсатар нишон.
Мушкни кўр либосга бекитилса ҳам,
Ҳид сочиб ўзини қилур намоён.

Муиниддин Жувайний

Одоб нима?

Одоб — улуғлик ва юксаклик қасрининг нарвони, бу нарвон орқали барча мақсад ва манзилга етиш мумкин. Шарм гулзоридан эса барча муддао гулини дасталаш мумкин. Латиф сирларнинг ҳақиқатини англовчилар ва қандай разм маъносини тадқиқ қилувчилар айтадиларки, одамийлик рисо-ласининг дарсларини ўқишга азм қилиб, бахтиёрлик кўча-сига қадам қўювчи ҳар бир инсонга, аввало, шарму одоб қондасини ёд қилмоқ шартдир. Токи бахт муаллимининг йўл-ланмаси билан ҳаёт қонунининг илмининг идрок қилишда би-лимли ва уста бўла олсинки, ҳақиқатдан ҳам, инсоният учун одоб ажойиб тож ва одамийлик безағи учун қимматбаҳо гав-ҳардир.

Одобнинг ўғли

Бир кун халифа Маъмун одоб билан сўзлаётган бир бо-ладан: «Кимнинг ўғлисан?» — деб сўради. Бола: «Одобнинг ўғлиман», — деб жавоб берди. Бу жавобни эшитган Маъ-мун: «Қандай чиройли отанг бор экан-а», — деб унга таҳсин ўқиди.

Муҳаммад Зеҳний

Одобнинг фойдаси

Одоб бир булутки, унинг бир томчи ёмғирини яхши киши-ларнинг амал эксинзорига ёғса умид ползинини абадий кўка-ламзорга айлантиради ва яхши ном ҳосилидан фойдалар хирмонини барпо қилади.

Бархурдор ибн Маҳмуд

Одобли бола

ҲИКОЯТ. Хушёрликнинг кимё табнатли саррофлари бу ҳикоятнинг бебаҳо олтинини шундай пул қилиб чекадиларки, бир кун Бағдод вилоятда бир неча бола бир кўчада ўйин билан машғул эдилар. Ўша шаҳарнинг ҳокими дам олиш мақсадида отга миниб, ўша кўчадан ўтиб борарди. Ҳоким-нинг асари у ерда зоҳир бўлгач, бир бола ақлининг кўмагида бу ҳолни сезиб, ўрнидан турди ва одоб юзасидан чеккага чиқиб, девор остида турди. Бошқа болалар эса ҳеч нарса сезмагандек туравердилар. Қизғин ўйиндан эса тўхтамади-лар. Буни кузатиб турган подшоҳга боланинг ҳаракати ёқ-

ди. У отини бола томонга бир оз юргизиб, унинг диққатини ўзига қаратди. Уни имтиҳон қилиб кўриш мақсадида қўлидан узигини чиқариб, болаларнинг ўртасига отди ва деди: «Кимки узукни олдинроқ топиб келса, шоҳона ҳадя олади». Болалар олдинроқ узукни топишга ҳаракат қила бошладилар. Ногоҳ биттаси топиб, уни подшоҳга олиб келди. Ҳалиги бола эса ўз оёғини одоб чегарасиан чиқармай, жойидан жилмай турарди Фард:

Ҳар ким одоб сурмасидан тортса ҳаё кўзига,
Мақсад келинини кўрар қаршисида беҳижоб.

Подшоҳ кўз қири билан унинг ҳолатини кузатиб турар эди. Бу сафар узукни у унинг олдига ташлади. Бола эса узукни ердан кўтариб олиб, чапгини артди-да, бир ўпиб, одоб ва ҳаё юзасидан секин-секин юриб келиб, икки қўллаб подшоҳга узатди. Подшоҳга унинг одоб ва ҳаёсининг чиройлиги ёқиб деди:

Одоб ўз эгасин бир кун етказар,
Иzzату обрўга ва са одатга.
Одобнинг боғидан терса ҳар ким гул,
Ҳаёти тўлади хуш тароватга.
Одобли кишилар топар яхшилик,
Беодоб нишондир, бил, маломатга!

Гапнинг қисқаси шуки, подшоҳ болаларнинг ҳар бирига нъом ҳадя қилди. Сўнг ходимлардан бирига қараб деди: «Сен бу болани ота-онасини топиб рози қил, болани берсин, тарбиялашга арзидиган бола экан».

Қитъа:

Покиза, ақлли, хушёр ҳар бола,
Хайфдир кўрмаса агар тарбият.
Илмнинг партави нурин сочмагай,
Кишида бўлмаса агар маърифат.

Ҳикмат

Айтадилар:

— Кимки ёшлигида илм ўрганмаса қариганда ҳурмат тополмайди.

Муҳаммад Зеҳний

Ҳикоят. Келтиришларича, бир ҳаким ўз ўғлига насиҳат қилиб шундай дер экан:

Олтининг ҳарж билан охир бўлар кам,
Ҳунар шундай ганчки камаймас ҳар дам!
Уларнинг фарқини айтсам агарда,
Ҳунар чашма эрур, олтин-чи шабнам!

Исрофчи ўғил

Ҳикоят. Айтишларича, бир бадавлат кишининг яккаю-ягона ўғли бўлиб, у ниҳотда исрофчи ва беҳуда сарфловчи эди.

Байт:

Давлат ўйин учун эмас жаҳонда,
Ўзни сақлаш учун доим омонда!

Ота ўз ўғлини ноқобил эканини билгани учун олдиндан чора кўриб, ўлар пайтида унга насиҳат қилиб деди:

— Эй ўғлим, мен ўлганимдан кейин бойликларимнинг ба-ри сенга қолади. Ишончим комилки, сен уларнинг барини беҳуда сарфлаб битирарсан. Қўлингда ҳеч нарса қолмай, оч-лик ва ночорлик билан охири ўлимингга рози бўласан. Мен нариги уйнинг бурчагидаги томнинг шипига арқон боғлаб қўйибман. Жондан тўйган пайтингда ўзингни ўша арқонга осгин!

Ота шу гапларни айтиб жон берди. Ноқобил ўғил кўп ўт-май, барча пулларни сарфлаб тамомлади. Охири гадойлик қилишдан ор қилиб ўзини осиб ўлдиришга қарор қилди. Ота-си тайинлаб кетган уйга кириб, арқоннинг учини бўйнига солиб, ўзини осди. Том тўсуни уни кўтаролмай синиб ерга тушди. Шу он тупроқ аралаш отаси атайлаб ўғли учун бе-китиб кетган бойликлар ерга тушди. Меҳнат билан топила-диган бойлик қадрини тушуниб етган ўғил энди пулни ўйлаб нишлатадиган, хайрли йўлларга сарфлайдиган бўлди. Отаси хотираси учун халқни хушнуд қилишга ва саховат нуридан баҳраманд қилишга киришди. Назм:

Кишида бўлмаса давлат удир хок,
Давлатли кишида жаҳонда не боқ!
Давлат гоҳи келиб гоҳида кетар,
Бефаҳм кишилар ўзни йўқотар.

Ҳунар — ҳунардан унар

Ҳикмат. Ҳар кимнинг зари бўлмасада, аммо ҳунари бўлса дунёда ҳеч бир хавф-хатари бўлмайди. Шунинг учун киши ҳунар зийнати билан безанмоғи керак. Ҳунарсиз киши қуруқ савлатдир. Қуруқ савлат қотиб турган сувратга ўхшайди. Сен сувратга боқ у одамга ўхшасада, жони бўлмайди. Дарахт шохи мевасиз бўлса кийинкининг шохларидан нима фарқи бор. Қалам гарчи чўп бўлса-да, илму-ҳунарни ошқор қилгани учун азиздир. Ойна эса гўзаллар юзи туфайли қўлда юради. Сен Абу жаҳл тарвузини кўр, ширин тарвузлар каби чиройлидир. Аммо аччиқ бўлгани учун қиймати йўқ.

Беҳунар одам эмас, молу зари бўлганда ҳам,
Бўлмагай эшак одам анга либос ёпганда ҳам.

Муҳаммад Жавҳар Заминдор

Фарзанд одоблари

Ота-онанинг хизматини қилиш ҳар бир фарзанднинг бурчи ҳисобланади. Аммо бу бурч ота-она қачонки фарзанднинг хизматига муҳтож бўлиб қолганда амалга оширилади.

Фарзанднинг ота-она олдидаги одоблари шундайки, фарзанд ота-она нима деса диққат билан қулоқ солади, уларнинг олдига тушиб юрмайди, ниманки буюрсалар ва буюрган нарсаларида ҳиёнат ёки гуноҳ иш бўлмаса бажону-дил бажаради, улар ўтирган жойларидан турсалар у ҳам ирғиб туради, чақирсалар «лаббай» деб жавоб беради, уларни хурсанд қилишга ҳамниша орзуманда бўлади, уларнинг олдида таъзим билан туради, қилган ишларини миннат қилмайди, ота-онанинг қилган ишлари учун аччиғланиб, уларга хўмрайиб қарамайди, уларнинг руҳсатисиз сафарга кетмайди.

Яна бошқа ҳуқуқларидан баъзилари шуки, уларнинг олдиларида одоб билан ўтиради, ечиниб ўтирмайди, бирор ери оғриётган бўлса ота-онани ташвишга солмаслик учун имкони борича яширишга ҳаракат қилади, шунга ўхшаш нарсаларнинг ҳаммасида одоб қондаларини жойга қўяди.

Косиб ва унинг ўғиллари

Ҳикоят. Косиб ва ҳунарданд бир кишининг бир неча ўғиллари бўлиб, улар ҳар кун ўзаро низо қилиб уришардилар. Бир кун у кекса косиб бир даста чўпларни йиғиб, маҳкам

қилиб боғлади ва ўғилларига бериб: «Қани, шу чўпларни синдиришларчи!» — деди. Ўғиллари қанчалик уринишмасин, барибир синдира олишмади. Шунда ота боғланган чўпларни ечди ва бир донадан ўғилларига бериб: «Энди синдириб кўринглар», — деди. Ўғиллари чўпларни синдиришди. Шунда ота ўғилларига қараб: «Ҳозир ниманики кўрган бўлсаларингиз, у сизларнинг аҳволингизга мисолдир, агар иттифоқ бўлсангиз, ҳеч ким сизларни синдира олмайди, агар муроса қилмай, бир-бирингиздан ажралиб яшасангиз, қийинчиликлар олдида бошингиз ҳам бўлади!» — деди.

Гулом Муҳаммад Восиф

Фарзанд бурчлари

Китобларда баён қилинишича, ота-онанинг фарзандга нисбатан саксонта ҳақи бор. Уларнинг қирқтаси тириклик вақтида ва қолган қирқтаси ўлгандан кейин амалга оширилади. Тириклик чоғидаги қирқта ҳақнинг ўнтаси танга, ўнтаси тилга, ўнтаси дилга ва ўнтаси молга тааллуқлидир.

Танга тааллуқли бўлган ўнта ҳақ ота-онага сидқидилдан хизмат қилишдир. Бу шундайки, ота-онага ҳамма вақт ҳурмат кўзи билан қаралади, қилма деб буюрган ишлари қилинмайди, уларнинг маслаҳати ва розилигисиз ҳеч бир ишга қўл урилмайди, яна улар сен ўтирган жойда ҳозир бўлсалар, сен дарҳол ўрнингдан туриб кутиб оласан, улар ўтирган бўлишса, сен оёқда тик турасан, улар рухсат қилишгандагина ўтирасан. Улар ўтирадиган ўринга сен ўтирма. Йўлда бирга кетаётганда уларнинг олдиларига ўтиб олма. Агар тупроқли, лойли, сувли ёки умуман хавфли жой келгандагина олдинга ўтиб олишинг мумкин. Уларнинг олдида очиқ чехра билан ўтир. Қовоғингни солма, хўмрайиб қарама, чақирганларида эса югуриб бор.

Аммо, дилга тааллуқли бўлган ўн нарсаси шундан иборатки, биринчи, уларга раҳм-шафқат билан қарагни. Иккинчи — уларга доимо қўлингдан келганча яхшилик қил. Учинчи, сенинг шодлигинг уларнинг хурсандчилиги билан бўлсин. Тўртинчи, улар ҳам тортсалар сен ҳам қайғур ва уларнинг дардига малҳам бўлиш йўлини қидир. Бешинчи — улар ортиқча гапирсалар ҳам ўзингга малол олма. Олтинчи — улар танбеҳ берсалар хафа бўлиш ўрнига хурсанд бўл. Еттинчи — уларга қанча яхшилик қилмагини ва ҳақларини адо қилмагини уларнинг диллари заррача озор топишини ўзинг учун ор деб

бил. Саккизинчи — уларнинг қандай ниятлари бўлса ўша ниятларига етишлари учун ҳаракат қил. Тўққизинчи — улар қанчалик узоқ умр кўрсалар шунчалик қувон. Учинчи — қанчалик дардли бўлса шунчалик кўнглини олишга урин.

Аммо, тилга тааллуқли бўлган ўнтаси шундан иборатки, биринчи — уларга мулоим муомала қил ва доимо тавозеъда бўл. Иккинчи — уларга баланд овоз билан гапирма. Учинчи — уларга кўп гапирма ва қўполлик қилма. Тўртинчи — уларнинг отини айтиб чақирма. Бешинчи — улар гапираётганларида сўзларини бўлма. Олтинчи — уларнинг айтганларини рад қилма. Еттинчи — улар фалон қил, деб айтсалар сен йўқ деб жавоб қилма. Саккизинчи — улар қичқириб гапирсалар ҳам сен паст овозда гапир. Тўққизинчи — уларнинг гапларига оҳ-уҳ деб хитоб қилма...

Молга тааллуқли бўлган ўнта нарса қуйидагилардан иборат: биринчи — ўзингга кийим-кечак қилишдан аввал ота-онага қилиб бер. Иккинчи — уларга ўзинг ейдиган таомлардан ширинроқ таом қилиб берасан. Учинчи — бир дастурхондан овқатланаётганингда емишларнинг яхшисини уларнинг олдига суриб қўясан. Ҳикоя қилишларича, Ханнон ибн Атия ўз онаси билан бир дастурхондан овқат ёйишга кўрқиб турар экан. У доимо: «Онамнинг кўзи тушган ва энди емоқчи бўлиб турган мевасини билмасдан еб қўйсам, онамнинг кўнглига бирор гап келса, мен эса гуноҳкор бўлиб қолсам, унда ҳолим нима кечади, мен шундан кўрқаман, — дер экан. Тўртинчи, қандай нарсани сотиб олиш истаклари бўлса ўша нарсани сотиб олиб бер, чунки сен ёш бола пайтингда нимани хоҳласанг улар ҳам сотиб олиб беришган. Бешинчи — иморатларини яхшила ва уни жиҳозлаб бер. Олтинчи — сўрамасалар ҳам пул бер, чунки улар буни ошкора айта олмасликлари мумкин. Еттинчи — уларга: «Топган-тутган нарсаларим сизлар учун, ниманики хоҳласаларингиз бемалол олаверинглар, ҳаммасини ўзингизникидек кўринглар», — деган сўзлар билан орадаги уялиш ва тортинишни йўқот. Саккизинчи, агар улардан узоқроқ ерда турилса, гоҳ-гоҳ меҳмонга таклиф қилиб, иззат-ҳурматини жойинга қўйиш керак. Тўққизинчи — ота-онанинг дўстларини ҳам ҳурмат қил, сенинг бу ишинг билан ўз дўстлари олдида юзлари ёруғ бўлади...

Аммо ота-она ўлгандан кейин қилиниши керак бўлган қирқта ҳақ-ҳуқуқларга қуйидагилар киради: биринчи —

Ўликни зудлик билан дафн этиш чораларини кўр, чунки ўликнинг иззати уни тезда дафн этишдир. Кўмишдан аввал жасадни ювишни ва кафанлашни унутма. Ўзинг доду-фиғон қилиб йиғлама ва ўзгаларнинг ҳам шундай қилишларига йўл қўйма.

Ота-она дафн этилгандан кейин уларнинг зиёратларига тез-тез чиқиб тур. Агар бир марта зиёратга чиқишни одат қилиб олсанг улуғ кишилар йўлини тутган бўласан. Бошқаларнинг ўлган ота-оналарини ёмон сўзлар билан ёдга олмагинки, улар ҳам сенинг ота-онангни шундай ёдга олмасинлар. Ҳикмат китобларида айтилишича, кимки ўз ота-онасини ўлгандан сўнг ёмон сўзлар билан ёдга олса у малъун кишидир.

Ота-она вафот этгандан сўнг унинг ёру-дўстларини уйингга таклиф этиб, улар билан бирга ота-онанг хотирасини ёдга ол, ота-онанг яхши кўрган овқатларни тайёрлаб, таклиф этилган биродарларига нисор эт!

Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Жомий

Анушервоннинг илтимоси

Бир куни Анушервон ўзи танҳо ўтирган эди. Кўп ўтмай унинг олдига Юнон, Мубад, Фаррухзод, Бўзўргмеҳр ва бошқалар кириб келишди. Анушервон уларга қараб деди:

— Бу катта анжуман бўлди. Келинглар, ҳар биримиз биттадан ҳикматли гап айтайлик, токи сўзимиз бошқаларга нбрат бўлсин!

Сўнг Мубадга қараб:

— Сен нима дейсан? — деди.

Мубад деди:

— Икки нарса борки, улар бир-бирдан яхшидир. Масалан, ҳунар билимдан яхши иш эса сўздан афзал.

Анушервон:

— Кенгроқ тушунтир! — деди.

Мубад давом этди:

— Ҳар кимнинг ҳунари бўлмаса у қуруқ девор билан тенг. Ҳар кимнинг сўзи чиройли бўлсаю, ишни ёмон бўлса фойдасиз шамол кабидир.

Анушервон Хуршидга қараб:

— Сен нима дейсан? — деди.

Хуршид:

— Жаҳонда икки нарса бор, ўша икки нарсадан ҳеч нар-

са яхши эмас, биринчиси — хурсандчилик, иккинчиси — беозорлик! — деди.

Анушервон:

— Кенгроқ тушунтир! — деди.

Хуршид:

— Ҳар ким бориға қаноат қилиб хурсанд яшаса ҳеч кимга эҳтиёжи тушмайди. Кимки ҳеч кимга озор бермаса, ҳеч кимни хафа қилмаса ҳеч кимдан хавф етмайди! — деди.

Анушервон Бўзўргмеҳрга қараб:

— Сен нима дейсан? — деб сўради.

Бўзўргмеҳр:

— Эй Анушервон, одамлар қуйидаги нарсаларга амал қилмасалар ҳеч қачон хурсандчилик юзини кўрмайдилар, масалан, бориға қаноат қилмаса, етолмайдиган нарсасинга нитилса, бировнинг қўлидаги нарсага таъма кўзи билан қараса! — деб жавоб берди.

Анушервон ундан ҳам кенгроқ тушунтиришни сўради. У деди:

— Хурсанд шундай кишики, нима топса, ўшанга қаноат қилади, топганига шукур қилиб, умрини ғамсиз ўтказди. Таъма ва очкўзлик эса ўз жонини қийнашдир. Таъмагир ва очкўз киши ҳеч қачон рост йўлдан юрмайди, ҳамиша кўнгли иллатли бўлади. Ҳар ким ўзини яхшилик йўлига солса ҳамма ёмонликдан омон бўлади, жаҳонда тинч ва осуда яшайди.

Анушервон Юнонга қараб:

— Сен нима дейсан! — деди.

Юнон эса шундай жавоб қилди:

— Етти нарса борки, ҳар ким бу етти нарсага амал қилса — дунёда яхши отли бўлади. Биринчи — дунёда донолар маслаҳати билан иш қилса, иккинчи — ўз ватанида бўлса, учинчи — одил бўлса, тўртинчи — сабрли бўлса, бешинчи — қайсар бўлмаса, олтинчи — фойдасидан бошқаларни ҳам баҳраманд қилса, еттинчи — камтар бўлса!

Анушервон Юнондан ҳам бу сўзларни кенгроқ тушунтиришни сўради. Юнон деди:

— Маслаҳат марваридга ўхшайди, одамларни тош деб ҳисобланса, шу тошлар орасидан бирорга марварид сўз чиқиши мумкин. Ишни ўз жойида муносиб ҳолда қилмасанг, зиёни ётади. Одиллик билан иш қилинса бу ишга ҳеч ким қарши чиқмайди. Сабр ва чидам барча мушкул ишларни ен-

гиш калитидир. Қайсарлик эса энг ёмон ҳислат. Қамтарлик барчанинг ҳавасини ва ҳурматини қўзғатадиган ёқимли одатдир!

Анушервон бу ҳикматларнинг ҳаммасини ёзиб қолдиришга фармон берди.

«Жовидони хирад»

Ота насиҳати

Доноларнинг айтишича, ҳар кимни ҳам дўст тутиб бўлавермайди. Дунёда дўстан кўра азизроқ ва қимматлироқ нарса йўқ. Айтишларича, Абу Жаъфар Муҳаммад ибн ал-Ҳусайн ўз отаси ҳақида ҳикоя қилиб, қуйидагиларни айтган:

— Дадам бир кун менга: «Эй ўғлим, беш тоифа киши билан дўстлик ва улфатлик қилма, улар билан ҳеч вақт суҳбат қурма!» — деди. Мен ундан: «Эй дадажоним, улар қайси тоифалар экан?» — деб сўрадим. Дадам деди: «Биринчиси — фисқу-фужур аҳли, улар сени халқ орасида расво ва шарманда қилади. Бир луқма нон учун сени сотишдан қайтмайдилар. Уларнинг одатлари шуки, сендан доим бир нарса таъмасида бўлишади, агар бермасанг, халқ ичида сенинг ҳақингда ёмон гаплар тарқатишади, обрўйингни туширишади. Одамлар эса гапнинг тағига етмасдан сен билан ёмон муомила қила бошлайдилар».

Мен дадамдан иккинчи тоифа қандай бўлишини сўрадим. Дадам деди:

— Иккинчиси бахил ва хасис кишилар. Агар сен бирор нарсага муҳтож бўлиб қолсанг улар ҳеч қачон сенга бермайдилар. Сенинг молу-давлатингни эса уялмай ейдилар. Тугаса душманингга айланадилар. Мен буни ўз бошимдан кечирганман. Пулим кўилигида дўстларим кўп эди. Қамбағалликка тушиб қолганимда эса душманга айланишди, таъна тошини отишди, одам қаторига қўшмай қўйишди!

Дадам давом этиб деди:

— Уларнинг учинчиси ёлғончилар. Кимда бу ҳислат борлигини сезсанг ундан узоқроқ юр. Улар сени ўз яқинларингдан айришади ва бегоналарни яқинлаштиради. Тўртинчи тоифа эса жоҳил, нодон ва ахлоқ кишилардир. Улар билан бўлган суҳбат кишига аста-секин таъсир эта бошлайди, тўғри йўлдан оздиради, одамнинг ниятини бузади. Бешинчи

тоифа эса лақма, лаванд ҳамда дилида меҳри йўқ кишилардир. Бундай кишиларни малъун деб аташ муносибдир!

Муҳаммад Жабалрудий

Чин дўст бўлиш учун

Бир камбағал одам билан бир бой киши донмо ҳамсуҳбат эди. Кўп вақтларини улар бирга ўтказар эдилар. Бир ҳақим ўтиб кетаётиб уларга кўзи тушиб қолди ва улардан: «Сизлар дўстмисизлар?» деб сўради. «Ҳа, бизлар дўстмиз!» деб жавоб беришди улар. Ҳақим эса: «Ёлгон айтяпсизлар, агар сизлар дўст бўлсаларингиз нега бировингиз бой-у, бировингиз камбағал?» — деди.

Шундан кўриниб турибдики, дўст дўстдан ҳеч нарсасини аямаслиги, дўсти камбағал ва фақир бўлса, бисотида неки бўлса унга бериши ва ёрдам қўлини чўзиши керак.

Бўзўргмеҳрнинг айтганлари

Бўзўргмеҳрдан сўрадилар: «Одам учун энг бебаҳо нарса нима?» Айтди: «Ақл!» Яна сўрадилар: «У бўлмасачи?» Айтди: «Одоб ва ахлоқ?» Сўрадилар: «У ҳам бўлмасачи?» Айтди: «Кўркам хулқ». Сўрадилар: «У ҳам бўлмасачи?» Айтди: «Бойлик, чунки бойлик билан яхшилик қилиб, ҳар турли тоифалар ичида тинч яшаш мумкин». Яна сўрадилар: «У ҳам бўлмасачи?» Айтди: «Жимликни одат этиш, чунки жим туриш билан айбларни очилмайди ва ўзгалар таънасини ва маломатини эшитмайди». Сўрадилар: «У ҳам бўлмасачи?» Айтди: «Чақмоқ ва яшин яхши, чунки юқоридаги шунча хислатлардан бирортаси бўлмаган одамнинг чақмоқ ва яшин ўти остида ўлгани маъқул!»

Абдулбаракот Қодирий

Арастуниг айтганлари

Афросиёб ўз лашкарларига: «жангга ҳарис бўлинг, узоқ яшайсиз, ўлимга ҳозир бўлинг, бахту-иқболингиз кулади!» дер эди.

Келтиришларича, Искандар жангга отланиб кетиш олди-дан устози Арастудан насиҳат ва маслаҳат олар экан. У бир кун Арастуни чақирди ва унга деди: «Эй ҳақим, мен узоқ юртларга бормоқчиман, у ерларда турли хил одамларга дуч

келаман, улар билан қандай муомала қилишим керак?» Ҳаким унга шундай насиҳат қилди: «Эй Искандар, иложи борича одамларда ўзингга нисбатан душманлик ҳиссини уйғотма, дўстларингни эса ҳар хил сўз ва феълнинг билан хафа бўлишларига йўл қўйма. Биров сенга душманлик қилса унга ёмон кўз билан қараш ўрнига яхши сўз ва ҳадялар билан хурсанд қил, натижада дўстга айланади. Дўстларингни гапига қулоқ сол, уларнинг иззат-ҳурматини жойига қўй, шунда улар душманга айланмайди». Искандар унга: «Яна давом эттир», деди. Ҳаким деди: «Душманинг битта, иккита бўлса ҳам уларнинг нима қилаётганидан беҳабар бўлма, юмшоқлик билан қилиш мумкин бўлган ишни қўполлик билан амалга оширма!»

Оғиз бир, қулоқ икки

Бир ҳакимдан: «Сен мажлисда кўп гапирасанми ёки кўп эшитасанми?» деб сўрадилар. У эса: «Менинг икки қулоғим бор ва битта оғзим бор. Шунинг учун битта гапирсам икки марта эшитаман!» деб жавоб берди. Шеър:

Қулоғинг иккитаю, оғзинг биттадир,
Демак битта сўзлаб, икки бор эшит!

Абдулбаракот Қодирӣ

Луқмоннинг насиҳати

Луқмони ҳаким ўғлига деди:

— Эй ўғлим, қилган хатоларингни ўлгунигча кўз ўнгингда тут! Аммо қилган яхшиликларингни кўз олдингдан нари қил!

Муҳаммад Зеҳний

Ёқимли ҳислат

Эй ўғлим, дунёда омон бўлай десанг, сергап бўлма, зарурат-туғилса гапир, бўлмаса жимликни ихтиёр қил. Энг ёқимли ҳислат ва чиройли санъат тилни сақлай билишдир.

Бархурдор ибн Маҳмуд

Сўзлаш одоби

Сўзлаш одоби шундайки, сўзни кам сўзласин, чунки лақ-малик тентакликнинг нишонларидан биридир. Бўзўргмеҳр:

«Бир кишини, кўрдингки, ниҳоятда кўп гапирмоқда билгилки, у девонадир!» деган эди. Киши демоқчи бўлган нарсасини ақл тарозусида яхшилаб тортмагач, уни баён қилиши номақбулдир. Ҳақимлар: «Кўп ўйла, сўнг сўзла» дейишган. Эҳтиёж пайдо бўлмасдан бир сўзлаган сўзни такрор гапирмасин. Бирор киши бирор воқеани баён қилишга киришса эшитувчининг бундан хабари бўлса-да, хабардорлигини ундан яширсин. Чунки гапирувчи ҳижолат чекиши мумкин. Ўзга кишидан сўралган сўзга жавоб бермасин. Агар савол кўпчиликка ташланса у мазкур саволга жавоб беришга қодир бўлса ҳам, ҳаммадан аввал жавоб беришга шошилмасин. Бирор киши жавоб айтса қониқарли бўлмаса ёки унга қўшимча қилишга қодир бўлса оҳиста жавобини айтсин. Утиришда бўлаётган музокара ва мунозарага дахли бўлмаган ҳолда аралашмасин. Катталарга кинояли сўз айтмасин. Тушунилиши қийин бўлган сўзларни мисоллар воситасида равшан қилсин. Мунозарада чегарадан ташқари чиқмасин. Ҳар бир кишига унинг фаҳми етадиган даражада сўзласин. Бир ҳақимдан сўрадилар: «Нега сен гапиришдан кўра кўпроқ эшитасан?». У деди: «Чунки менга иккита қулоқ, битта тил ҳада этилган».

Фойдаланилган манбалар

1. Бояд дид (Кўрмоқ керак) — Муҳаммад Жавҳар Заминдор. Ушбу асар Ҳиндистоннинг Бомбей шаҳрида XVIII асрда форс тилида ёзилган.

2. Дурр ул-мажолис (Мажлислар дури) — Сайф Зафар Бухорий. Ушбу асар Султон Саид Ҳожи Муҳаммад ўғли томонидан XX асрнинг бошларида форс тилидан туркийга таржима қилинган.

3. Жовидони Хирад (Боқий ақл идрок) — Абу Али ибн Муҳаммад ибн Яъқуб ибн Мискавайҳ. Асар муаллифи ўрта асрларда яшаган ва ўз даврининг етук файласуфи, тарихчиси ва врачларидан бири бўлган. Ушбу асарнинг қўлёзмаси Абу Райҳон Беруний номидаги шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида № 2213 рақами остида сақланмоқда.

4. Жомийу т-тамсил (Асарлар тўплами) — Муҳаммад Жабалрудий. Ушбу асар Эронда 1856 йилда форс тилида чоп этилган.

5. Качқўли Султоний — Абулбарокот Қодирий ибн Муҳаммад Насруллоҳ. Ушбу асар муаллифи Ҳиндистонда XVI асрда яшаган. Ўз даврининг етук мутафаккирларидан бири. Мазкур асарнинг қўлёзмаси шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида № 531 рақами остида сақланмоқда.

6. Маҳбуб ул-қулуб (Кўнгилларнинг севгани) — Бархурдор ибн Маҳмуд. Хуросонда форс тилида ёзилган. Мазкур қўлёзма Абу Райҳон Беруний номидаги шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида № 1570 рақами остида сақланмоқда.

7. Муқтатафоти адабия (Адабий сайланмалар) — Муҳаммад Зеҳний. Ушбу асар Қозон шаҳрида 1905 йилда араб тилида чоп этилган.

8. Нигористон — Муиниддин Жувайний. Сомибекнинг «Қомус ал-аълум» китобидаги маълумотларга кўра «Нигористон» асари 1431 йилда ёзилган. Асар жуда кўп ахлоқий ҳикоят, ҳикмат ва шеърларни ўз ичига олган.

9. Одобли ўғлон. Мазкур асар XX асрнинг бошларида Муҳаммаджон қори томонидан Тошкентда Орифжонов тошбосмахонасида араб алифбосидаги туркий тилда чоп этилган.

10. Риёзу н-носиҳин (Насиҳатчилар бўстони) Муҳаммад ибн шайх Муҳаммад ал-Жомий. Шоҳруҳ Мирзо давҳаммад ибн шайх Муҳаммад ал-Жомий. Шоҳруҳ Мирзо давҳарида Ҳиротда яшаган. Мазкур асарнинг қўлёзмаси Абу Райҳон Беруний номидаги шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида № 278 рақами остида сақланмоқда.

11. Фавоқиҳ ал-жуласо (Ҳамсуҳбатлар самараси) Қайюм Носирий XIX асрда яшаб ўтган олим. Ушбу асар Қозон шаҳрида 1884 йилда араб алифбосидаги татар тилида чоп қилинган.